

Olga Trocha, Justyna Podlewska

Edukacja prawna osób uczestniczących w postępowaniach sądowych.

Przewodnik

Copyright © Fundacja Dajemy Dzieciom Się (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje)

Tekst publikacji jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.
Tekst licencji dostępny jest na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>.
Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Dajemy Dzieciom Się.

Redakcja: Sylwia Romańczak

Skład: BonNote

Niniejsza publikacja została sfinansowana przez Instytut Spraw Publicznych ze środków
Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w ramach Programu „Obywatel i Prawo VI”

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
THE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

POLSKO-AMERYKAŃSKA
FUNDACJA WOLNOŚCI

*Cieśla, który chce dobrze robotę wykonać, musi wpierrw
naostrzyć swe narzędzia.*

Konfucjusz

Pomysł, by nauczać prawa osoby uczestniczące w procedurach sądowych, powstał w wyniku ponad dwudziestoletniego doświadczenia prawników Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje) w udzielaniu pomocy prawnej. Sama inicjatywa edukacji obywatelskiej w zakresie prawa nie jest oczywiście nowa, warto przywołać chociażby zajęcia typu Street Law, w Polsce nazwane zajęciami „Prawo na co dzień”. Natomiast idea, by kształcić osoby, które uczestniczą w postępowaniu przed sądem, wypływa ze szczególnych potrzeb klientów organizacji pomocowych.

Rola prawnika w organizacji pozarządowej jest rolą specyficzną. Przede wszystkim prawnik zwykle nie reprezentuje klienta w postępowaniu przed sądem, z reguły nie jest nawet obecny na posiedzeniach sądowych. Ma więc szansę na udzielenie pomocy prawnej w zasadzie tylko w jednym wymiarze – podczas indywidualnych konsultacji. W trakcie tych spotkań klienci stale zgłaszają potrzebę, by przygotować ich (w zakresie wiedzy oraz umiejętności skorzystania z tej wiedzy) do uczestnictwa w rozprawie. Klienci wskazują zazwyczaj na to, że stawienie się na rozprawie będzie dla nich doświadczeniem nowym i stresującym. Obawiają się tego, co wydarzy się w sądzie, że nie wiedzą jak się zachować. Stałym tłem tych obaw jest brak wiedzy prawnej.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę zajmuje się pomocą prawną w sprawach związanych z szeroko rozumianym krzywdzeniem dziecka. Ta specjalizacja przekłada się na rodzaj spraw, których dotyczy poradnictwo prawne. Z reguły są to postępowania karne (klienci występują w nich w charakterze pokrzywdzonych lub świadków) lub postępowania cywilne w sprawach rodzinnych (postępowanie o rozwód, separację oraz w przedmiocie władzy rodzicielskiej, kontaktów i alimentów). Sprawy te zwykle związane są z bardzo silnymi emocjami klientów, z uwagi na ich charakter albo też zaangażowanie w sprawę osób najbliższych. Klienci są także w różnym stanie psychicznym, a – co za tym idzie – mają także różny poziom motywacji i możliwości pracy z prawnikiem oraz aktywne działania w postępowaniu przed sądem. Dodatkowym czynnikiem utrudniającym aktywność na sali sądowej jest sytuacja, kiedy klient reprezentuje w postępowaniu własne dziecko, które zostało skrzywdzone.

¹ Zob. szerzej „Fajna sprawa. Uczę prawa. Prawo na co dzień – zajęcia kliniczne typu Street Law. Nowe tendencje w metodologii nauczania prawa. Idea, organizacja, doświadczenia”, pod red. M. Płatek, Warszawa 2008 r.

Kolejną specyfiką klientów fundacji jest to, że z reguły działają w postępowaniu sądowym bez profesjonalnych pełnomocników.

Ujmując rzecz wprost, klienci na sali sądowej są sami i sami stoją przed wyzwaniem obrony swoich spraw.

Powyższe czynniki sprawiają, że prawnicy FDN stale poszukują nowych możliwości udzielania skutecznej pomocy prawnej.

Nie jest niczym zaskakującym, że zrozumienie języka prawnego (i prawniczego) jest trudne dla osoby bez prawniczego wykształcenia (a czasem nawet dla osoby z takim wykształceniem!). Nie jest to zresztą specyfika tylko polskiego wymiaru sprawiedliwości. W krajach anglosaskich, dla przykładu, narodził się ruch na rzecz uproszczenia angielskiego języka prawniczego. Głównym celem ruchu było zwiększenie zrozumiałości tego języka dla ludzi, którzy muszą się z nim zetknąć. Dla przeciętnego klienta organizacji pomocowej nie ma różnicy między oddaleniem a odrzuceniem wniosku, między umorzeniem a odmową wszczęcia postępowania karnego, między przesłuchaniem a wysłuchaniem w postępowaniu cywilnym. Pojęcia te zaś diametralnie różnią się na gruncie języka prawnego i prawniczego. Jak już wyżej wspomniano, prawnik w organizacji pozarządowej działa jedynie poprzez konsultacje indywidualne. Ma więc tylko tyle wiedzy o sprawie, ile przekaże mu klient. Dlatego poprawne zrozumienie terminów zasłyszanych w sądzie oraz rozumienie zdarzeń, które mają miejsce na sali sądowej, przekłada się nie tylko na bardziej skuteczne działanie w sądzie samego klienta, ale także ma wpływ na jakość informacji przekazywanych prawnikowi i – co za tym idzie – na jakość udzielonej przez niego porady.

W styczniu 2012 roku autorki przeprowadziły warsztaty dla osób uczestniczących w postępowaniach karnych i cywilnych, oparte na koncepcji, którą stworzyła Justyna Podlewska już w 2007 r. (wtedy odbyła się pierwsza edycja podobnych zajęć). Na podstawie doświadczeń zdobytych w trakcie tych warsztatów powstała niniejsza publikacja. Jej celem jest, nawiązując do słów Konfucjusza (który będzie nam towarzyszył w tym przewodniku) wskazanych na wstępie, pomoc w „naostrzeniu narzędzi”, które służą do rzetelnej, profesjonalnej i skutecznej pomocy prawnej dla klientów organizacji pozarządowych. Mamy nadzieję, że publikacja przybliży przedstawicielom tych organizacji ideę edukacji prawnej i zachęci ich do jej prowadzenia.

Autorki

² Zob. więcej o The Plain Language Movement na stronie: www.plainlanguage.gov.

II. Czego nauczać w ramach edukacji prawnej?

Żaden wiatr nie jest dobry dla okrętu, który nie zna portu swego przeznaczenia.

Konfucjusz

Przystępując do edukacji prawnej klientów organizacji należy mieć na uwadze dwa podstawowe cele tych działań:

- a. przekazanie klientom niezbędnych informacji prawnych o postępowaniu przed sądem;
- b. nabycie przez klientów umiejętności samodzielnego radzenia sobie podczas rozprawy (zarówno w zakresie egzekwowania swoich uprawnień, jak i reagowania na zachowania innych uczestników postępowania).

Nie jest celem tej edukacji przeprowadzenie przyspieszonego kształcenia prawniczego (bo to niemożliwe), ani też wyjaśnienie wszelkich wątpliwości występujących w indywidualnej sprawie klienta. Zajęcia muszą odbyć się na pewnym poziomie ogólności i uproszczenia, szczegóły zaś związane z konkretną sprawą powinny zostać omówione podczas indywidualnej konsultacji z prawnikiem. Nie należy mylić edukacji prawnej z konsultacją. Tak postawiony cel warsztatów prawnych będzie nierealny i negatywnie wpłynie na grupę i możliwości przekazu wiedzy przez prowadzących.

Z doświadczeń prawników Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę wynika, że klienci organizacji pomocowych nie znają **podstawowych** regulacji dotyczących procedur, w których uczestniczą. Dlatego w ramach edukacji prawnej klientów należałoby rozważyć przekazanie **informacji** z następującego zakresu:

1. Właściwość miejscowa i rzeczowa sądów w sprawach karnych i cywilnych

Klienci mają problem z określeniem sądu właściwego do zajmowania się konkretną sprawą. Najczęściej popełnianym błędem jest wiązanie właściwości w sprawach karnych z miejscem zameldowania oskarżonego (lub pokrzywdzonego). Trudność sprawia także ustalenie sądu właściwego do rozpoznania sprawy dotyczącej władzy rodzicielskiej, kontaktów, miejsca pobytu dziecka oraz sądów właściwych miejscowo (i rzeczowo) dla postępowań o rozwód i separację.

2. Wezwania i ich charakter

Klienci często zgłaszają się do prawników fundacji o wyjaśnienie treści wezwań, które odebrali z sądu. Problemem jest zwłaszcza ustalenie czy ich stawiennictwo na posiedzeniu jest obowiązkowe oraz jakie konsekwencje grożą za niestawienie się na wezwanie sądu. Klienci pytają także o możliwości przełożenia czynności na inny termin oraz o to, co powinni zrobić, by usprawiedliwić swoją nieobecność w sądzie. Wiele wątpliwości budzi też kwestia nieodbierania przez stronę przeciwną pism z sądu.

3. Przebieg postępowania i porządek rozprawy

Brak jest powszechnej i rzetelnej wiedzy o tym, jak wygląda rozprawa, zarówno w postępowaniu karnym, jak i cywilnym. Większość klientów jest zdziwiona, gdy sąd zadaje pytanie o wnioski formalne. Trudność klientom sprawia też ustalenie chronologii czynności sądu i uczestników postępowania w trakcie rozprawy. Mała jest również znajomość terminu, w którym należy złożyć oświadczenie o występowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego w postępowaniu karnym.

4. Uczestnicy procesu – ich role i uprawnienia

Duża część klientów nie rozróżnia i nie identyfikuje poprawnie uczestników postępowania. Dość powszechny błąd dotyczy m.in. roli prokuratora w postępowaniu karnym. Przez pokrzywdzonych prokurator traktowany jest często jak rzecznik ich partykularnego interesu, nie zaś interesu publicznego. Klienci nie znają też swojej roli w postępowaniu, nawet jeśli sami je inicjują. Na przykład w postępowaniu cywilnym klienci nie wiedzą czy powinni być (i w jakim zakresie) aktywni w trakcie tego postępowania.

5. Jawność rozprawy oraz wyłączenie jawności

Dla większości klientów zaskakująca jest zasada jawności postępowania, z reguły bowiem na rozprawach, w których uczestniczą, publiczności nie ma. Jednocześnie zasady wyłączenia jawności (m.in. pozostawienia na sali osób zaufania/osób wyznaczonych) budzą zdziwienie i sprzeciw. Klienci najczęściej nie wiedzą także w jakich okolicznościach i w jakiej formie mogą wnioskować o wydalenie z sali oskarżonego w postępowaniu karnym. Brak wiedzy w tym zakresie ma często bezpośredni wpływ na jakość zeznań świadków (z doświadczeń autorek wynika, że obecność publiczności oraz oskarżonego często wpływa krępująco na klientów występujących w roli świadków).

6. Dokumentowanie przebiegu rozprawy

Klienci, którzy nie uczestniczyli dotychczas w rozprawie, zazwyczaj nie zdają sobie sprawy z praw rządzących dokumentowaniem jej przebiegu. Jest dla nich zaskoczeniem sposób sporządzania protokołu (sformułowania dyktowane przez przewodniczącego składu) oraz fakt, że nie zawiera on wszystkich stwierdzeń, które zostają wypowiedziane podczas rozprawy. Większość klientów nie zna środków prawnych, które umożliwiają wpływ na treść protokołu. Wielu klientów dziwi się także, że rozprawy nie są standardowo nagrywane.

7. Dowody

Nieznajomość procedury w tym zakresie dotyczy zwłaszcza uprawnienia do składania wniosków dowodowych oraz ich poprawnego formułowania (patrz niżej uwaga o myśleniu kierunkowym). Wątpliwości klientów dotyczą także wielu aspektów związanych z przesłuchiwaniami świadków (począwszy od ich powoływania bez ich zgody i wiedzy, poprzez konieczność stawienia, powoływanie jako świadków członków rodziny, odpowiedzialności świadków za składanie fałszywych zeznań, a skończywszy na zadawaniu świadkom pytań podczas rozprawy).

Przesłuchanie (lub wysłuchanie informacyjne) jest czynnością procesową budzącą w klientach najwięcej lęku. Klienci z reguły zadają pytania o to, jaki będzie przebieg ich przesłuchania, o co sąd i uczestnicy postępowania mogą zapytać. Obawy te zwykle przeważają nad innymi emocjami klienta i powodują, że podczas rozprawy nie skupia się on na treści i jakości swoich zeznań. Dlatego tak ważne jest przygotowanie klienta do przesłuchania.

8. Przeglądanie akt sprawy

Osoby, które dopiero będą uczestniczyć w postępowaniu sądowym, nie wiedzą o możliwości przeglądania akt sprawy i sposobach jej realizacji. Brak tej wiedzy częstokroć jest trudny nie tylko dla klienta, ale także dla prawnika, gdyż – jak wcześniej wskazano – wpływa na jakość udzielanej porady prawnej.

Ponadto, autorki uznają, że największe problemy w zakresie **umiejętności** klientów uczestniczących w postępowaniu przed sądem to:

1. Brak obycia i umiejętności zachowania się na sali sądowej

Nie ma nic dziwnego w tym, że osoba, która po raz pierwszy w życiu znajduje się w sądzie, czyli w miejscu szczególnym i wyjątkowo stresującym, czuje się zagubiona. Stres potęguje oczywiście nie tylko nowe miejsce, ale także nowa sytuacja oraz powaga, która na sali sądowej powinna dominować. Brak wiedzy o zasadach zachowania się podczas rozprawy (np. wstawanie, gdy mówi się do sądu), wzmaga lęk i obawy. Jednocześnie poczucie zagubienia wynika z braku obycia, np. w zakresie zwracania się do poszczególnych uczestników postępowania (zwłaszcza podmiotów profesjonalnych, takich jak adwokaci, radcy prawni, prokuratorzy). Jeżeli porównać rozprawę sądową ze sztuką teatralną, wyraźnie widać, że klient jest jedynym aktorem, który nie zna swojej roli. W ramach edukacji prawnej należy nauczyć go tej roli w stopniu wystarczającym do obrony jego interesów.

2. Brak myślenia kierunkowego

Pod tym stwierdzeniem kryje się częsty problem klientów związany z podejmowaniem czynności procesowych bez świadomości, do czego one prowadzą. Klienci wnioskuje o przeprowadzenie dowodu z przesłuchania świadków, lecz często nie wiedzą, na jakie okoliczności świadkowie ci mają składać zeznania.

Zdarza się też, że klienci składają do sądu wiele pism informacyjnych (np. opisujących w sposób drobiazgowy zdarzenia między stronami postępowania), zapominając, że za taką informacją powinien „podażyć” konkretny wniosek oraz nie wiedząc, że nie ilość, a jakość pism wpływa na decyzje sądu w postępowaniu.

3. Brak umiejętności adekwatnego i szybkiego reagowania na zdarzenia na sali sądowej

Oczywiście trudno wymagać, głównie z uwagi na towarzyszące procesowi emocje, by klient reagował właściwie na wszystkie zdarzenia, które mają miejsce na sali sądowej. Takie zadanie mają profesjonalni pełnomocnicy. Jednak, jeżeli klient działa w sprawie samodzielnie, warto by zachował czujność na to, co na tej sali się dzieje, a w razie rażących naruszeń zasad postępowania (np. nękania świadka, błędnego protokołowania), potrafił zareagować adekwatnie i w odpowiednim momencie – składając w trakcie rozprawy stosowny wniosek.

Pozwól mi zrobić, a zrozumiem.

Konfucjusz

Jednym z najważniejszych zadań, jakie stoi przed prowadzącym edukację prawną, jest dobór właściwej metody nauczania. Jak wynika z doświadczeń autorek najbardziej efektywnym sposobem pracy z klientem w ramach takiej edukacji jest warsztat. Oczywiście, przekazywanie informacji o konkretnych regulacjach prawnych odbywać się musi chociaż częściowo w formie wykładów. Dobrze jednak byłoby, gdyby krótkie bloki wykładowe były poprzedzane ćwiczeniami, które aktywizują i angażują uczestników szkolenia. Jak wskazują wyniki ewaluacji warsztatów prowadzonych przez autorki, uczestnicy właśnie zadania warsztatowe cenili sobie najbardziej.

Najlepsze formy, angażujące uczestników do wspólnej pracy (i nauki), to m.in.:

1. Burza mózgów

Ćwiczenie to jest dobre na początek warsztatu, pozwala na szybką aktywizację uczestników i integrację grupy.

2. Odgrywanie scenek

Metoda ta pomaga urealnić wydarzenia, z którymi klienci spotkają się na sali sądowej. Mimo przyjaznej i kameralnej atmosfery podczas warsztatów, zwykle to ćwiczenie powoduje pewien stres, związany z innym (sądowym) ustawieniem sali oraz z przemawianiem przed pozostałymi uczestnikami zajęć. Uczestnicy jednak mogą oswoić nową sytuację, a także towarzyszący jej stres. Warto ich zachęcać do udziału w scenkach, jednakże należy czuwać nad funkcjonowaniem w grupie poszczególnych jej członków i dynamiką pracy grupy. Ćwiczenie to nie powinno być stosowane w początkowej części warsztatu.

3. Wchodzenie w role poszczególnych osób uczestniczących w rozprawie

Zadanie to ma na celu wywołać i utrwalić myślenie kierunkowe. Pozwala spojrzeć na postępowanie z różnych perspektyw, w zależności od odgrywanej roli. Pomaga także sprecyzować swoje własne zadania i uprawnienia w procesie.

4. Praca na kazusie

Metoda ta pozwala na wykorzystanie i sprawdzenie w praktyce informacji przekazanych w częściach teoretycznych warsztatu. Warto pracować przez cały warsztat na jednym przypadku, wyabstrahowanym od spraw uczestników. Dzięki temu dystansują się oni do własnych

spraw. Ważne, by kazus dotyczył zdarzenia nietraumatycznego i niedrastycznego, by uczestnicy bez nadmiernych emocji mogli odgrywać rolę pokrzywdzonego/oskarżyciela posiłkowego.

Warto także zwrócić uwagę na formę miniwykładu, o którym była mowa wyżej. By aktywnie realizować swoje uprawnienia procesowe, klienci muszą je znać. W tym celu powinno się prowadzić krótkie, nie dłuższe niż 10–15 minut, wprowadzenia teoretyczne. Przekaz wiedzy podczas wykładu musi być jasny, prosty, dostosowany do poziomu uczestników warsztatu oraz mieścić się na pewnym poziomie ogólności.

IV. Przykładowy scenariusz warsztatów

Przedstawiony poniżej scenariusz zajęć powstał z uwzględnieniem tego, w jaki sposób i czego należy nauczać w ramach edukacji prawnej klientów uczestniczących w postępowaniach sądowych. Scenariusz dotyczy zajęć dwudniowych dla grupy osób, które biorą udział zarówno w postępowaniach karnych, jak i cywilnych w sprawach rodzinnych.

„Postępowanie przed sądem – moja rola, uprawnienia, obowiązki”

Scenariusz warsztatów dla osób uczestniczących
w postępowaniu sądowym

1. Przedstawienie się prowadzących

2. Przedstawienie zasad obowiązujących podczas warsztatu

Zasadą warsztatu powinno być słuchanie pozostałych uczestników (oraz prowadzących!) i traktowanie ich z szacunkiem. Te zasady będą ważne zwłaszcza podczas ćwiczeń, takich jak odgrywanie scenek oraz wchodzenie w role.

Bardzo istotna jest także reguła, że uczestnicy warsztatu ujawniają niewiele informacji o sobie, a w szczególności o swojej sprawie. Zalecane jest, aby prowadzący zaproponował formułę przedstawienia się uczestników, wskazując w niej, ile informacji uczestnik ma ujawnić, np. imię, rodzaj i etap sprawy.

Jednym z ważniejszych powinno być także założenie, że wszystkie informacje o sprawach klientów, jeżeli zdecydują się je ujawnić, są objęte poufnością. Warto w trakcie omawiania tej zasady zobowiązać uczestników i prowadzących do zachowania poufności.

3. Przedstawienie się uczestników warsztatu

4. Ćwiczenie wprowadzające do zagadnienia właściwości sądów

Uczestnicy mają za zadanie przyporządkować konkretną sprawę do sądu, który może ją rozpoznać. Uczestnicy otrzymują kazuś z krótkim opisem sprawy i wskazują nazwę właściwego sądu. Sprawy powinny dotyczyć różnych rodzajów postępowań, np.:

- kradzieży samochodu,
- roszczenia o zapłatę czynszu,
- ustalenia ojcostwa dziecka,
- orzeczenia rozwodu,
- roszczenia pracownika o zapłatę wynagrodzenia.

5. Wykład o właściwości rzeczowej i miejscowej sądów

W tej części opisywane są podstawowe zasady, dotyczące ustalania właściwości miejscowej i rzeczowej w sprawach karnych oraz cywilnych, z uwzględnieniem specyfiki pozwu o rozwód lub separację, wniosku w przedmiocie władzy rodzicielskiej czy kontaktów z dzieckiem.

6. Ćwiczenie nt. wezwań do sądu

Uczestnicy otrzymują formularze wezwań na rozprawę. Ich zadanie polega na zidentyfikowaniu sprawy (rodzaj, sygnatura), właściwego sądu, własnej roli (świadek, biegły, pokrzywdzony) oraz charakteru wezwania (stawiennictwo obligatoryjne/fakultatywne).

7. Wykład o wezwaniach i stawiennictwie na rozprawie

Wykład powinien obejmować zagadnienia:

- normy wezwania (pisemna, telefoniczna, ustna),
- zasady dotyczące doręczeń,
- charakter stawiennictwa, skutki niestawiennictwa oraz sposoby usprawiedliwiania nieobecności.

8. Burza mózgów nt. rozwiązania sytuacji związanych z niemożnością stawienia się na rozprawie

Uczestnicy odpowiadają na pytania, co zrobiliby w sytuacji, gdy w terminie rozprawy np.:

- mają zaplanowany wyjazd zagraniczny,
- mają zaplanowany zabieg medyczny,
- ich dziecko ma egzamin gimnazjalny,
- tego samego dnia poważnie zachorują,
- tuż przed rozprawą będą mieli wypadek samochodowy.

9. Wykład na temat wokandy i wywołania sprawy

Podczas wykładu przekazane zostają informacje na temat tego, gdzie znajduje się wokanda i jakie informacje można z niej wyczytać. Prowadzący opisuje też procedurę wywołania sprawy.

10. Burza mózgów – różnice między postępowaniem karnym i cywilnym

Uczestnicy proszeni są o wskazanie podstawowych różnic między postępowaniem karnym a cywilnym w zakresie:

- celu każdego z postępowań,
- sposobu wszczęcia,
- roli sądu,
- inicjatywy dowodowej,
- charakteru postępowania (m.in. zakres kontradiktoryjności w obu postępowaniach).

11. Przyporządkowanie uczestników do rodzaju postępowania i określenie ich miejsc na sali sądowej

Zadaniem uczestników jest zidentyfikowanie (określenie cech szczególnych) i przyporządkowanie osób (prokurator, obrońca, oskarżyciel posiłkowy, powód, pozwany, wnioskodawca, pełnomocnik itp.) do konkretnego rodzaju postępowania. Następnie uczestnicy warsztatów wskazują, jak należy się zwracać do poszczególnych uczestników rozprawy („panie mecenasie”, „wysoki sędzie”) i jakie miejsce zajmują oni na sali sądowej.

12. Ćwiczenie – odtworzenie realiów sali sądowej

Uczestnicy odtwarzają w sali warsztatowej salę rozpraw, ustawiając odpowiednio meble. Ćwiczenie to ma pokazać im wygląd sali sądowej, wprowadzić ich w atmosferę, utrwalić wiedzę o uczestnikach postępowania. Ćwiczenie to warto zrealizować na początku warsztatu, aby w trakcie kolejnych części wracać do niego, korzystać z tego specyficznego ustawienia sali.

13. Odegranie scenki wywołania i rozpoczęcia rozprawy

Uczestnicy odgrywają scenkę wywołania i rozpoczęcia rozprawy. Warto przećwiczyć sprawdzanie obecności, wyproszenie z sali świadków, pytanie o wnioski formalne, składanie oświadczenia o występowaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (o ile scenka dotyczy postępowania karnego).

W tym zadaniu warto, by jeden z prowadzących odegrał rolę sędziego, który kieruje postępowaniem. Drugi z prowadzących powinien moderować ćwiczenie, wyjaśniać kwestie związane z tym fragmentem rozprawy i odpowiadać na pojawiające się pytania uczestników.

14. Wykład na temat jawności rozprawy

W tym miejscu warsztatu przekazywane są podstawowe informacje dotyczące jawności postępowania oraz ustawowego wyłączenia tej jawności w konkretnych sprawach. Jednocześnie prowadzący wskazuje, jak wnioskować o wyłączenie jawności rozprawy i jakie są konsekwencje takiego wyłączenia.

15. Praca na kazusie związanym z wyłączeniem jawności

Uczestnicy rozwiązują kazus, który dotyczy sytuacji na sali sądowej. Podają rozwiązanie, co mogą zrobić i w jakiej formie, by oskarżony i jego rodzina nie byli obecni na sali sądowej podczas rozprawy (lub podczas czynności przesłuchania świadka).

16. Odgrywanie roli świadka, odgrywanie ról uczestników rozprawy

Każdy z uczestników warsztatów zostaje powołany na świadka. W tym czasie pozostali przyjmują role innych uczestników rozprawy – w zależności od tego, jakiej rozprawy (cywilnej czy karnej) dotyczy symulacja. Odbywa się przesłuchanie świadka, podczas którego uczestnicy zadają mu pytania.

Zadanie to ma na celu uświadomienie uczestnikom kilku kwestii:

- jaka jest struktura zeznań świadków,
- komu przysługuje prawo odmowy składania zeznań/wyjaśnień,
- jaka jest kolejność zadawania pytań,
- jak ważne jest zadanie pytań kierunkowych świadkom, by nie składali zeznań o wszystkim, lecz o tym, co jest istotne dla sprawy,
- jakie pytania są przez prawo zakazane,
- jak reagować na pytania zmierzające do nękania świadka, sugerujące odpowiedź czy nieistotne dla sprawy.

Jednocześnie przećwiczenie przez każdego z uczestników roli świadka jest niezwykle ważne, ponieważ pokazuje perspektywę osoby składającej zeznania na sali sądowej. Daje to namiastkę stresującej sytuacji zeznań: wszyscy uczestnicy wpatrzeni w świadka, składanie zeznań na stojąco itp. W trakcie ćwiczenia uczestnicy powinni także mieć możliwość zareagowania na różne zdarzenia na sali sądowej, które występują podczas przesłuchania świadka.

Jednocześnie z zadania powinno wynikać, że świadek może odpowiedzieć na pytanie „nie wiem”, „nie pamiętam”, może także prosić o powtórzenie pytania czy o jego wyjaśnienie/doprecyzowanie.

Przy realizowaniu tego zadania ważne jest, by jeden z prowadzących pełnił rolę sędziego, natomiast drugi moderował ćwiczenie i wyjaśniał sytuacje pojawiające się w trakcie, odpowiadał na pytania z sali. Drugi prowadzący może też przyjąć rolę innego uczestnika (np. obrońcy oskarżonego), by zademonstrować pytania zakazane przez prawo czy niedozwolone zachowanie na sali.

17. Wykład o zasadach sporządzania protokołu oraz innych formach utrwalania rozprawy

Prowadzący przekazuje uczestnikom informacje o tym, jak wygląda sporządzanie protokołu z rozprawy oraz jak można poznać jego treść. Ważne, by uczestnicy wynieśli z wykładu także wiedzę o tym, w jaki sposób mogą wpływać na treść protokołu podczas i po zakończeniu rozprawy.

Prowadzący powinien też wyjaśnić kwestię nagrywania rozprawy przez uczestników postępowania.

18. Burza mózgów – protokół

W tym zadaniu uczestnicy proponują rozwiązania następujących problemów:

- sędzia dyktuje do protokołu coś, co nie zostało powiedziane przez świadka,
- w protokole jest błąd w nazwisku uczestnika postępowania,
- po rozprawie uczestnik w protokole dostrzega sformułowania, które na rozprawie nie zostały wypowiedziane.

19. Wykład dotyczący przeglądania akt sprawy

Prowadzący powinien przekazać w tym miejscu podstawowe informacje o uprawnieniach stron do przeglądania akt, fotografowania akt, sporządzania odpisów i kserokopii. Należy także wskazać, jak z tych uprawnień korzystać.

20. Ćwiczenie podsumowujące wiedzę na temat uprawnień uczestników postępowania

W tym zadaniu uczestnicy przyporządkowują konkretne uprawnienia do uczestników (stron) postępowania lub wskazują, że te uprawnienia należą do kogoś innego (np. do sądu).

Tymi uprawnieniami mogą być np.:

- złożenie wniosku o przesłuchanie świadka,
- zadawanie pytań świadkom,
- złożenie apelacji,
- podjęcie decyzji o powołaniu biegłego,
- wydalenie oskarżonego z sali,
- złożenie wniosku o opuszczenie sali przez publiczność,
- protokołowanie rozprawy.

Ćwiczenie to może przybrać różne formy, w zależności od dynamiki grupy.

21. Wykład na temat zamknięcia rozprawy, głosów stron i ogłoszenia wyroku

Prowadzący powinien przekazać podstawowe informacje na temat istoty głosów stron oraz na temat procedury ogłoszenia wyroku i jej konsekwencji. Należy też podać uczestnikom informację o możliwości złożenia wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia wyroku. Na tym etapie warsztatów prowadzący powinien uważać na zakres przekazywanej uczestnikom wiedzy: zwłaszcza, by nie omawiać zbyt szczegółowo procedury odwoławczej.

22. Odegranie scenki związanej z głosami stron

Zadanie polega na przygotowaniu głosów stron przez poszczególnych uczestników postępowania. Ma na celu wyćwiczenie umiejętności konkretnego formułowania wniosków końcowych i przytaczania na ich poparcie dowodów. Ale zadanie to pomaga także rozwinąć myślenie kierunkowe, o którym mowa była już wcześniej. Pomaga też przezwyciężyć stres związany z przemówieniem publicznym. W przypadku warsztatów prowadzonych w większych grupach, warto to ćwiczenie zrealizować w podgrupach (np. dwie osoby przygotowują mowę końcową prokuratora).

23. Odegranie scenki związanej z ogłoszeniem wyroku

Sędzia (jeden z prowadzących) ogłasza wyrok i przytacza ustnie motywy wyroku. Zadanie to ma charakter demonstracyjny, pokazuje jak zachować się na sali podczas ogłoszenia wyroku. Może także przygotować uczestników na to, że wyrok ma skomplikowaną treść, przytacza się w nim szereg przepisów prawnych, przez co jest trudny do zrozumienia.

Ćwiczenie to dobrze zamyka całość szkolenia, dając uczestnikom świadomość, do czego zmierza postępowanie, w którym uczestniczą.

24. Podsumowanie warsztatów. Pytania i wątpliwości uczestników

V. Błędy, których należy unikać

Na podstawie doświadczeń z przeprowadzonych warsztatów można wskazać pewne „polaminowe”, na które może natknąć się prowadzący ten rodzaj prawnej edukacji. Należą do nich:

1. Ujawnianie informacji o sobie i swojej sprawie

Zgodnie z najważniejszą zasadą warsztatu (o której już wcześniej była mowa) uczestnik przekazuje tylko tyle informacji o swojej sprawie i o sobie, ile określił prowadzący. Wszystko to, co zostanie ujawnione podczas zajęć, powinno pozostać między prowadzącymi a uczestnikami. Warto, aby tę zasadę podkreślać w trakcie trwania całego warsztatu.

2. Identyfikacja z odgrywanymi rolami

Podczas ćwiczeń, polegających na wchodzeniu w role, należy szczególnie uważać na przydzielanie roli oskarżonego, jego obrońcy, a także roli oskarżyciela posiłkowego. Autorki zalecają, aby roli oskarżonego nikt nie odgrywał, a rolę obrońcy przyjął jeden z prowadzących. Rola pokrzywdzonego może być odgrywana przez uczestnika warsztatu, jednak tylko w przypadku kazusów dotyczących zdarzeń nietraumatycznych (np. kradzież).

Ponadto, warto pilnować, by podczas wchodzenia w role i odgrywania scenek z rozprawy uczestnicy nie identyfikowali się z sytuacją, w której się podczas szkolenia znaleźli. Służy temu odpowiedni dobór kazusu rozpoznawanego w ramach ćwiczenia.

3. Emocje i stres związany z wykonywanymi zadaniami

Należy pamiętać, że uczestnicy warsztatów są „uwikłani” w toczące się postępowania, często dla nich emocjonalnie trudne. Bywają to sprawy z przemocą domową czy też poważnymi przestępstwami na szkodę klienta. Dlatego prowadzący powinni wykazać się podczas warsztatów dużą czujnością i wrażliwością, by klienci nie nawiązywali nadmiernie do swoich spraw. Miejsce na szczegółowe omawianie tych zagadnień znajdzie się podczas indywidualnej konsultacji z prawnikiem.

Po emocjonujących zadaniach, a takimi są zwłaszcza odgrywanie scenek i wchodzenie w role, zaleca się przeznaczenie odpowiedniego czasu na wyciszenie uczestników warsztatu. Niezwykle istotne jest też, aby poświęcić czas na przedyskutowanie pojawiających się podczas zadań trudności.

4. Ogólnikowość i powierzchowność informacji prawnych

Jak już wcześniej wskazywano, opisywany rodzaj edukacji prawnej musi być oparty na uproszczonych informacjach prawnych. Nie należy zbyt głęboko wnikać ani w regulacje prawne, ani w praktykę ich stosowania, a wykłady powinny dotyczyć tylko najważniejszych zagadnień procesowych. Należy jednak pamiętać, że mimo powierzchowności przekazywanych informacji, konieczne jest zachowanie ich prawdziwości. Precyzowanie i uszczegółowienie tej wiedzy może nastąpić podczas konsultacji indywidualnej.

5. Przyjmowanie przez prowadzącego roli psychologa

Uczestnicy warsztatów często są w trudnej sytuacji psychicznej. Prowadzący warsztaty prawnik nie ma jednak kompetencji, aby w tej sytuacji klientowi udzielić pomocy. Należy zatem unikać odniesień do indywidualnych spraw uczestników, pracować na kazusach z innego obszaru prawnego niż sprawy uczestników, a w rozmowach po wykonanych ćwiczeniach skupiać się na trudnościach prawnych w nich występujących. Jeżeli jest to możliwe należy rekrutować klientów, którzy są w indywidualnym kontakcie z terapeutą.

Rekrutacja

Skuteczność warsztatów prawnych zależeć będzie w dużej mierze od dobrze przeprowadzonego procesu rekrutacji grupy. Rekrutacja powinna objąć potencjalnie zainteresowane osoby, które:

1. Uczestniczą lub będą uczestniczyły w postępowaniu sądowym. Część uczestników zawsze będzie miała większe doświadczenie od pozostałych, dzięki czemu między nimi będzie możliwa wymiana doświadczeń i wzajemna nauka.
2. Znajdują się na podobnym etapie postępowania. Ten czynnik ma głównie znaczenie w przypadku osób uczestniczących w postępowaniu karnym. Warto dobierać tutaj głównie osoby uczestniczące już w postępowaniu sądowym, a nie przygotowawczym. Po pierwsze dlatego, że postępowanie przygotowawcze rządzi się zupełnie innymi prawami niż sądowe. Po drugie przygotowywanie do postępowania sądowego klientów, w których sprawie nie wniesiono jeszcze aktu oskarżenia, może okazać się przedwczesne.
3. Są w sytuacji procesowej, która nie jest szczególnie skomplikowana. Oczywiście, można by powiedzieć, że prawie każda sytuacja procesowa jest w pewnym sensie zawiłana. Jednak wśród klientów organizacji pomocowych znajdują się osoby, które uczestniczą w wyjątkowo trudnych postępowaniach (np. w wielowątkowych sprawach karnych czy w sprawach, które wielokrotnie były rozpoznawane w pierwszej instancji). Osoby te powinny być, zdaniem autorek, przygotowywane do czynności procesowych indywidualnie podczas konsultacji prawnych. Łatwo bowiem zdominować warsztat konkretną sprawą jednego uczestnika.
4. Są w stanie psychicznym umożliwiającym uczestnictwo w tego typu warsztatach. Naturalnie nie zawsze ta informacja będzie na etapie rekrutacji możliwa do zweryfikowania. Jednak może się zdarzyć, że potencjalny uczestnik korzysta z opieki psychologicznej organizacji i wówczas można zasięgnąć opinii psychologa prowadzącego.

Autorki zalecają, by grupy warsztatowe liczyły ok. 5–7 osób. Większa liczba uczestników praktycznie uniemożliwi odgrywanie scen z rozprawy oraz wchodzenie w poszczególne role procesowe. Z tych samych powodów w zajęciach powinny brać udział minimalnie 4 osoby.

Nie ma przeciwwskazań, by tworzyć grupy złożone z uczestników zaangażowanych zarówno w postępowanie karne, jak i cywilne. Bywają także klienci, którzy równocześnie biorą udział w dwóch rodzajach postępowań. Przy grupach łączonych trzeba jednak pamiętać o poświęceniu czasu na omówienie różnic między postępowaniami oraz o podkreślaniu odmienności uregulowań, występujących w odniesieniu do konkretnych instytucji procesowych.

Czas trwania szkolenia

Czas potrzebny na przeprowadzenie warsztatu zależy oczywiście od zakładanej zawartości merytorycznej. Autorki polecają zajęcia dwudniowe, w którym każdy dzień obejmuje 6–8 godzin szkoleniowych. Szkolenie dwudniowe umożliwia poznanie się uczestników, dzięki czemu lepiej ze sobą współpracują przy realizacji zadań. Minusem takiego rozwiązania jest trudność w rekrutacji, zwłaszcza spośród osób pracujących; można zorganizować więc szkolenia weekendowe.

Oczywiście możliwe jest także prowadzenie zajęć w formie np. cyklu 3–4 godzinnych popołudniowych warsztatów. Należy wówczas proponowany zakres informacji podzielić na bloki zagadnień procesowych – w zależności od potrzeb uczestników i możliwości prowadzących. Co ważne, prowadzenie edukacji w tej formie umożliwia indywidualne dostosowanie zakresu warsztatów do potrzeb zrekrutowanej grupy.

VII. Zakończenie

Przedstawiona w niniejszej publikacji koncepcja warsztatów dla osób uczestniczących w postępowaniach sądowych to jedna z wielu możliwych form edukacji prawnej tych osób. Idea tej edukacji może być realizowana także inaczej, w sposób obrany przez przedstawicieli danej organizacji pomocowej, być może bardziej odpowiadający potrzebom jej klientów.

Na zakończenie należy zrobić miejsce na opinie odbiorców działań edukacyjnych, o których była mowa w niniejszym przewodniku.

W ankietach ewaluacyjnych wypełnionych przez uczestników warsztatów, które przeprowadziły autorki, wśród odpowiedzi na pytanie „Co się najbardziej Pani/Panu podobało?” znalazły się następujące stwierdzenia:

- przyjazna atmosfera,
- teoria połączona z ćwiczeniami praktycznymi,
- obrazowe przedstawienie problematyki,
- gotowość odpowiedzi na pytania wynikające z warsztatów, ale i niewchodzenie w indywidualne zawiłości,
- dynamika spotkań,
- możliwość uporządkowania wiedzy posiadanej przeze mnie o obowiązujących procedurach,
- sposób prowadzenia zajęć,
- scenki (role), które wprowadzały nas w „skórę” różnych postaci, świadków, stron, adwokatów,
- uświadomienie sobie jak wiele zależy od mojego przygotowania, reagowania na pytania, jakie padają na sali,
- przygotowanie do rozprawy karnej – sceny i przebieg rozprawy,
- niezbędne dawki teorii,
- utożsamianie się z rolami podczas procesów sądowych,
- zdobyte nowe wiadomości o uprawnieniach oskarżyciela posiłkowego,
- gdybym to wcześniej wiedziała, oszczędziłoby mi to wiele stresu i straty czasu.

Znalazła się tam także uwaga uczestnika: „Prosimy o więcej takich warsztatów.” Mamy nadzieję, że to przekona Czytelników o potrzebie i sensie prowadzenia edukacji prawnej osób uczestniczących w postępowaniach sądowych.

O Autorkach

Olga Trocha – prawnik, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Ukończyła aplikację prokuratorską przy Prokuraturze Apelacyjnej w Warszawie oraz Podyplomowe Studium Własności Intelektualnej na Uniwersytecie Warszawskim. Pracuje w Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę jako prawnik wyspecjalizowany w prawnej ochronie dziecka. Współpracuje także ze Stowarzyszeniem Interwencji Prawnej, gdzie udziela porad prawnych związanych z pieczęią zastępczą. Autorka publikacji i artykułów na temat prawnej ochrony małoletnich i rodzicielstwa zastępczego. Stale współpracuje z „Monitorem Prawniczym”.

Justyna Podlewska – prawnik, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji oraz Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Od dwunastu lat udziela pomocy prawnej klientom Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę. Udzielała porad prawnych w Punkcie Informacyjno-Konsultacyjnym dla dzielnicy Ursynów. Specjalizuje się w prawnej ochronie dzieci ofiar przestępstw, zagadnieniach dotyczących przeciwdziałania przemocy, prawie rodzinnym oraz ochronie danych osobowych. Koordynuje program prawny oraz program „Opiekun dziecka ofary przestępstwa” Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę. Jest konsultantką programów Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę: Dobry Rodzic – Dobry Start i Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111.

FUNDACJA
DAJEMY
DZIECIOM
SIŁĘ